

Dergi ana sayfası: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/pausbed>

Araştırma Makalesi

Atıf Bilgisi: Özkaya, F. (2026). Kurban, Şiddet ve Söz: Adonis'in Şiiriyle Girard'ın Kuramı Arasında Bir Diyalog. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(72), 75-90. <https://doi.org/10.30794/pausbed.1732457>

KURBAN, ŞİDDET VE SÖZ: ADONIS'IN ŞİİRİYLE GİRARD'IN KURAMI ARASINDA BİR DİYALOG

Fusun ÖZKAYA¹

¹Doktora Öğrencisi, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, s.fsunozkaya@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-8326-7496>

Öz

Bu çalışma, modern Arap şiirinin öncülerinden olan Adonis'in şiirlerinde yer alan *kurban* ve *şiddet* temalarını René Girard'ın "şiddet ve kutsal" kuramı bağlamında çözümlemektedir. Girard'ın kuramı, şiddetin mimetik arzu yoluyla nasıl ortaya çıktığını ve günah keçisi mekanizmasıyla nasıl bastırıldığını açıklar. Ona göre bireyler, başkalarının arzularını taklit ederek çatışmaya girer ve bu çatışmalar toplumun bütünleşmesi adına sembolik bir kurbanla sonlandırılır. Adonis'in şiirleri ise bu mekanizmayı hem yansıtır hem de sorgular. Şiirlerdeki kurban figürü yalnızca bir şiddet nesnesi değildir. Aynı zamanda kolektif bilincin yeniden inşasını sağlayan bir metafor hâline gelir. Girard'ın kurban kuramı, şiirdeki imgelerin mitik ve ritüel arka planını açığa çıkarırken Adonis'in şiiri de bu teorik çerçeveyi sorgulama alanına dönüştürür. Şiir, hem kurbanı görünür kılar hem de toplumun kutsal adı altında meşrulaştırdığı şiddeti ortaya koyar.

Anahtar kelimeler: Adonis, René Girard, Şiddet, Kutsal, Kurban.

SACRIFICE, VIOLENCE, AND LANGUAGE: A DIALOGUE BETWEEN THE POETRY OF ADONIS AND RENÉ GIRARD'S THEORY

Abstract

This study analyzes the themes of sacrifice and violence in the poetry of Adonis, one of the pioneers of modern Arabic poetry, within the framework of René Girard's theory of "violence and the sacred." Girard's theory explains how violence emerges through mimetic desire and how it is suppressed through the scapegoat mechanism. According to him, individuals enter into conflict by imitating the desires of others, and these conflicts are resolved with a symbolic sacrifice in the name of social cohesion. Adonis's poetry both reflects and questions this mechanism. The sacrificial figure in his poems is not only an object of violence but also becomes a metaphor for the reconstruction of collective consciousness. While Girard's theory of sacrifice reveals the mythical and ritual background of the images in the poems, Adonis's poetry turns this theoretical framework into a space of inquiry. Poetry, in this sense, both makes the victim visible and exposes the violence legitimized by society in the name of the sacred.

Keywords: Adonis, René Girard, Violence, Sacred, Sacrifice.

1. GİRİŞ

Ali Ahmed Said Esber, edebiyat dünyasında bilinen adıyla *Adonis*, XX. yüzyıl Arap edebiyatında modernizmin ¹öncü figürlerinden biridir. Adonis, şiirlerinde sıkça mitolojik unsurları ve ritüelleri kullanmış, toplumun tarihsel ve mitik hafızasını sorgulayarak şiirsel devrimini gerçekleştirmiştir. Fransız edebiyat kuramcısı ve antropolog olan René Girard ise özellikle *şiddet* ve *kutsallık* kavramları üzerine çalışmalar yapmıştır. Girard'ın *kurban teorisi*, toplumsal şiddetin temeline inerek mimetik arzu (taklit arzusu) kavramını merkeze alır. Ona göre insan toplulukları arasındaki temel çatışmalar, insanların birbirlerinin arzularını taklit etmelerinden doğar ve bu çatışmalar kontrolden çıktığında toplumlar şiddeti bir günah keçisine yöneltirerek kriz anlarını aşar. Kurban edilen bu figür, toplumun içinde biriken şiddetin odak noktası hâline gelerek şiddeti hem kutsallaştırır hem de kontrol altına alır.

Adonis'in şiiri, Arap-İslam kültürel dünyasına hem içeriden hem de dışarıdan eleştirel bir bakış sunarken René Girard'ın kurban ve şiddet kuramı, bu şiirlerin altında yatan mitolojik ve antropolojik yapıların açığa çıkarılmasında önemli bir anahtar olabilir. Bu iki figürün karşılaştırılmasının temel sebebi ise Orta Doğu'nun kültürel hafızasında derin izler bırakan mit, kurban ve kutsallık kavramlarının şiirsel ve kuramsal düzlemde kesişmesidir. Adonis'in şiirlerinde sıkça karşımıza çıkan kurban figürü ve şiddetin eleştirel temsili, Girard'ın teorisiyle okunarak toplumsal ve tarihsel çatışmaların kökenine dair önemli ipuçları sağlar. Böylelikle Adonis'in şiiri sadece edebî bir ifade biçimi olarak değil, aynı zamanda toplumsal şiddetin ve kurban mekanizmalarının eleştirel ve yaratıcı bir sorgulaması olarak değerlendirilebilir. Bu çalışma, Girard'ın teorik çerçevesiyle Adonis'in şiirlerini bir araya getirerek şiddetin kültürel üretimindeki derin mekanizmaları ve edebiyatın toplumsal bilinçte oynadığı rolü aydınlatmayı hedeflemektedir. Çalışmanın gövdesi, Girard merkezli "kurban-şiddet-kutsal" üçgenini en yoğun biçimde kristalize eden Adonis metinlerinden oluşturuldu. "Kudüs Konçertosu", üç dinin *kutsal* söylemlerinin ritüel-kurban mantığıyla iç içe geçtiğini poetik düzeyde sahnelemesi; "Kuşatma Altında Beyrut Günlüğü" ise modern iç savaşın çıplak şiddetini doğrudan tanıklık modunda kayda geçirmesi nedeniyle analizin iki ana eksenini olarak seçildi. Buna ek olarak, şairin poetikasını yatay doğrultuda temsil etmek amacıyla diğer kitaplardan- "*Belli Belirsiz Şeyler Anısına*", "*İşte Budur Benim Adım*"- da destekleyici alıntılar kullanıldı.

2. GİRARD'IN KURBAN KURAMI: MİMETİK KRİZ, GÜNAH KEÇİSİ MEKANİZMASI, KUTSALIN OLUŞUMU VE KURBANIN ROLÜ

René Girard'ın mimetik arzu, şiddet ve günah keçisi kuramları hem edebiyat eleştirisi hem de sosyal bilimleri birleştiren disiplinler arası bir perspektife dayanır. Girard, antropolojinin verilerini edebî metinlerin derin okumasıyla harmanlayarak insan toplumlarında artan şiddetin kurban ayinleriyle sembolik olarak dışa aktarıldığını göstermiştir. XVIII. yüzyıl filozoflarının toplumsal barış için sözleşmeye vurgu yaptığı görüşünün tersine, Girard'a göre toplulukların "kontROLSÜZ şiddeti", tüm şiddeti tek bir kurbanı yönelterek geçici olarak durdurduğu bir mekanizma vardır. Bu çerçevede Girard dinlerin, mitlerin ve edebiyatın insan doğasındaki taklitçi arzuyu ve kurban olgusunu nasıl açığa çıkardığını inceler.

¹Adonis'in şiir yazmaya başladığı dönem, Arap dünyasında siyasi çalkantıların, kimlik arayışlarının ve sosyal değişimlerin yaşandığı bir dönemdi. Bu ortam, klasik şiir anlayışının sorgulanmasına yol açmıştır. Adonis, bu dönemde geleneksel şiir kalıplarını kırarak modern Arap şiirinin temellerini atanlardan biri olmuştur. Gelenekle yeniliği birleştirmiştir: Adonis, klasik Arap şiirine ve mitolojisine çok hâkimdi. Ancak bu bir taklit değil, yeniden yorumlama çabasıydı. Geleneksel imgeleri ve söylemleri yeni bağlamlara taşıdı. Böylece hem geçmişle bağ kurdu hem de onu aştı. Onun şiirleri ölçüden bağımsız, serbest ritimli, derin imgelerle yüklü metinlerdir. Düşünsel derinlik ve felsefi temaları konu edinmiştir. Şiirlerinde doğrudan aşk ya da doğa anlatımı yerine varoluş, kimlik, ölüm, zaman, özgürlük gibi felsefi konulara eğildi. Bu da şiirini basit bir duygu anlatımının ötesine taşıdı. Özellikle İbn Arabî, Mevlânâ, Hallâc-ı Mansûr gibi sûfî düşünürlerin etkisi büyüktür. Şiirinde yer yer mistik ve metafizik imgeler görülür. Adonis, eski Arap mitlerinden ve tarihinden imgeler alarak modern bağlamda yeniden işlemiştir. Eskiyle bağı koparmadan, onu dönüştürerek ilerlemiştir.

Girard'ın kuramının antropolojik boyutunun oluşmasında, kurban ve ritüel konusundaki eski teoriler önemli rol oynar. Marcel Mauss, Émile Durkheim ve Claude Lévi-Strauss gibi toplum bilimciler kutsal ile toplumsal bütünleşme arasında bağlantı kurmuş, kurban olgusunu farklı açılardan irdelemişlerdir. Örneğin Marcel Mauss'un hediye teorisi, Georges Bataille'in "kutsal" incelemeleri ve Durkheim'in dinin toplumu bütünleştirme işlevine dair yaklaşımı, kurban ve kurban bilinci üzerine temeller atmıştır (Keskin, 2024). Keskin'in de belirttiği gibi Mauss, Lévi-Strauss, Durkheim ve Bataille gibi düşünürler kurbanla ilgili farklı teoriler geliştirmiş, Girard da bu kuramsal geleneklerden etkilenerek kendi mimetik teori ve günah keçisi modelini oluşturmuştur. Girard, Durkheim geleneğine bağlı kalarak dinin toplumsal düzeni sağlama işlevini vurgular; topluluğun önceki kaosunu kurbanın üzerine yönelterek barışı tesis ettiğini öne sürer. Öte yandan Claude Lévi-Strauss'un yapısalci mit çözümlemeleriyle Girard arasındaki farklılık da dikkat çekicidir. Girard, örneğin Odişus miti örneğinde Lévi-Strauss'un formalist yaklaşımını eleştirir (Lévi-Strauss daha çok yapısal kalıplar ararken Girard konunun toplumsal çatışma boyutunu ön plana çıkarır). Böylece Girard, antropolojik mirası kendi mimetik paradigmalarıyla sentezlerken klasik yapısalcılıktan ayrılmış, daha çok şiddetin toplumsal işlevini merkeze almıştır.

Girard'ın kuramında psikoloji etkisi özellikle Sigmund Freud'la ilgilidir. Freud'un toplumsal kökenli şiddeti ele aldığı "Totem ve Tabu" çalışmasında ortaya koyduğu "tarihî baba cinayeti" fikri Girard'ın dikkatini çekmiştir. Girard, Freud'un öngördüğü bu ilk cinayetin yerini günah keçisi mekanizmasına dayandırır yani toplulukların kendi aralarındaki çatışmayı sonlandırmak için topluca bir kurban seçtiklerini savunur. Bu bağlamda Freud'u "mükemmel bir gözlemci" olarak nitelendirse de babayı öldürme kuramını Freud'un aktardığı içerikten farklı yorumlar. Örneğin Freud'a göre Odişus çatışması bireysel psikanalitik bir kökene işaret ederken Girard bu çatışmayı kolektif bir mimetik süreç olarak görür. Freud'un kuramıyla Girard'ınkini karşılaştıran kaynaklarda belirtildiği gibi Girard Freud'un toplumsal şiddetle ilgili gözlemlerini derinlemesine benimsese de arkasındaki dinamikleri mimetik arzu temelinde yeniden formüle eder. Böylece Girard, psikanalizin bireysel açıklamalarını eleştirirken Freud'un tabuları topluluk içindeki şiddet mekanizmasına bir ipucu olarak alır ve onu kuramsal yapısına entegre eder.

Girard'ın teorik kökenleri arasında felsefi figürler de vardır. Friedrich Nietzsche'nin ahlakın kökenine ilişkin eleştirileri (özellikle ressentiment kavramı) Girard'ın dikkatinden kaçmamıştır. Gerçekten de Girard, Nietzsche'nin kendisini bile bir taklitçi rekabet örneği olarak görür: Nietzsche'nin büyük oranda üstünlük arayışı, başkalarının sahip olduğu becerilere duyduğu kıskançlık ve nefretle beslendiğini belirtir. Yani Girard'a göre Nietzsche de mimetik çatışma içinde olan bir küçük kuzgundur. Bu bakımdan Girard'ın günah keçisi mekanizması, Nietzsche'nin zulmü ve ahlakın kökenine dair analizleriyle kesişir: Örneğin, Nietzsche'de ezilenlerin oluşturduğu "iyi" tanımının arkasında da üçüncü bir tarafın şeytanileştirilmesi fikri yatar. Ancak Girard, Nietzsche'den farklı olarak toplumsal düzenin kaynağını yapı söküme değil kurban aktarmasına bağlar.

Georges Bataille ise kutsal ve kurban üzerine felsefi çalışmalar yapmıştır. Bataille'in bakış açısı ve Girard'ın mimetik kuramı, ritüel şiddetin işlevi konusunda örtüşür. Örneğin her iki düşünür de Hristiyanlıkta masum kurban kavramına dikkat çeker: Bataille ve Girard, Hristiyan ritüelinde kurban edilen kişinin masumiyeti vurgusuyla önceki pagan anlayışından farklılık bulunduğunu belirtir (Zporyn, 2025). Girard'a göre İsa'nın günah keçisi olarak sunulması bu yeni bakışı simgeler. Bataille ise Hristiyan anlatımındaki "masum kurban" motifinin, dinsel yapıyı kökten değiştiren bir unsur olduğunu savunur. Dolayısıyla Girard'ın kuramı, Bataille'in dinsel deneyimde ütöpik olanı arayan yaklaşımıyla kesişse de Girard bu kuramı öncelikle kültürel, toplumsal ve işlevsel bağlamda yorumlar.

Girard'ın düşünsel gelişiminde edebiyat da merkezî bir yer tutar. Özellikle XIX. yüzyıl Rus romancıları Girard'ın ilham kaynaklarındandır. Dostoyevski'nin eserlerini analiz ettiği "Yeraltı İnsanı" çalışmasında Girard, insan arzusunun "üçgensel" olduğunu, yani kişinin arzuyu bir başkasının örneği üzerinden kopyaladığını vurgular. Bu yaklaşımda Dostoyevski'nin karakterleri, arzuların taklit yoluyla yayılması ve bunun yol açtığı kıskançlık doğuran çatışmalar üzerinden irdelenir. Girard'a göre Dostoyevski'nin kahramanları, aslında başkalarının arzu ettiklerini arzulayan güvenilir tanıklardır. Böylece toplumsal çatışmanın kökleri edebî olarak açığa çıkar.

Shakespeare ise Girard'ın gözünde başlı başına bir sosyolog gibidir. Girard, Shakespeare'in oyunlarında sosyal düzeni korumak için "mimetik arzu"nın yayılmasını sınırlandıran mekanizmaları keşfettiğini düşünür. Örneğin Shakespeare'in trajedilerinde karakterler arasındaki taklitçi kıskançlık ve bunun sonuçları Girard'ın kuramıyla çarpıcı paralellik gösterir. Girard, Shakespeare'i haklı olarak edebiyat tarihinde seçkin bir yere koyar, onun insan davranışını içgüdüsel değil bilimsel bir bakışla ele alışı antropolojik bir bakış açısı olarak değerlendirir. Bu nedenle Girard, edebiyat eleştirisinin ötesine geçerek Shakespeare'in mimetik araştırmacı rolünü vurgular ve şairi insan psikolojisinin keskin gözlemcisi olarak görür.

Dinler tarihi ve mitoloji, Girard'ın kuramının başlıca ilgi alanlarındandır. Girard'a göre eski toplumlarda kurban ayinleri, artan toplumsal şiddeti hafifletmek için icat edilmiş arınma ritüelleridir. Bu anlayışta mitolojik öyküler de genellikle kurban mitleri şeklinde ortaya çıkar. Romulus-Remus efsanesi gibi anlatılar, toplumun meşrulaştırılmış kurbanları olan liderlerini öven perspektiften yazılmıştır. Girard, tüm bu efsanelerin gözlemci bakış açısını yansıttığını ancak Hristiyan İncil'inde tam tersi bir perspektifin benimsendiğini belirtir. Özellikle Yeni Ahit'te İsa'nın kurban edildiği anlatısı, masum kurban fikrini öne çıkarır. Girard'a göre İncil, kurban edilen kişinin suçsuzluğunu açıkça ilan ederek günah keçisi mekanizmasını tersine çevirir; böylece kurbanın aslında topluluğun günahlarını üzerlerine aldığı vurgulanır. Önceki inanç sistemlerinde kurban edilen her zaman suçlu sayılırken Hristiyan anlatısında kurban edilenin masumiyeti işlenmiştir. Bu dönüşüm, Girard'a göre din tarihini ve kutsal metinleri insan şiddetinin nedeni ve toplumsal düzenin dinamiklerini yeniden yorumlamak için "ilk bilimsel metinler" hâline getirmiştir.

Girard'ın kuramı literatürde pek çok başka düşünce geleneğiyle karşılaştırılmıştır. Örneğin Gabriel Tarde ve Baruch Spinoza'nın taklit üzerindeki erken çalışmalarından Marx'ın toplum teorisine kadar farklı geleneklerde Girard'a benzer temaslar görülmüştür. Eleştirmenlere göre Girard; Tarde'nin taklit yasalarını, Nietzsche'nin "ressentiment" kavramını ve Hobbes'un insan doğası anlayışını devam ettiren modernist bir geleneğin parçasıdır. Buna karşın, Girard açıkça yapısalci görüşlerden ayrılır: Levi-Strauss'un mit okumalarına meydan okur ve toplumsal şiddetin kökenini görece bireysel çözümler yerine kolektif kurban mekanizmasına bağlar. Ayrıca Girard, hiyerarşik toplum eleştirisine ölümüne bağlanan Lacancı eleştiriden de farklı olarak dinamik ve geniş çaplı bir mimetik kıskançlık analizi sunar. Neticede Girard'ın özgünlüğü antropoloji, edebiyat ve teoloji gibi disiplinlerin sentezinden doğan bütünlüklü yaklaşımında yatar. Böylece o, geçmişteki pek çok kuramsal gelenekten bazı açılardan beslenirken arzu ve şiddetin evrensel işleyişine dair kendine özgü bir çerçeve çizmeyi başarmıştır.

René Girard'ın *kurban* ve *şiddet* kuramı, insanlık tarihinin derin yapısında yer alan temel mekanizmaları ortaya koyar ve kültürel, dinî ve toplumsal süreçlerin anlaşılması için özgün bir perspektif sunar. Girard, özellikle "Dünyanın Kuruluşundan Beri Gizli Kalmış Sırlar" adlı eserinde, kurban ritüelinin ve şiddetin kökenlerinin antropolojik ve sosyolojik bir temele dayandığını savunur. Girard'a göre insan toplulukları arasındaki temel gerilim kaynağı "mimésis" yani "taklit" mekanizmasıdır (Girard, 2020). Girard'ın en özgün katkısı, arzunun doğrudan özne ve nesne arasında değil, üçüncü bir figür (model) aracılığıyla kurulduğunu savunduğu "mimetik arzu" kuramıdır. Arzu, başkasının arzusuna öykünerek oluşur. Bu da üçlü bir yapı doğurur: Özne, model ve nesne (Fleming, 2004). Girard'ın "romantik yalan" adını verdiği durum ise öznenin arzunun kendisine ait olduğunu zannetmesidir. Oysa her arzu, bir başkasının arzusuna yönelmiştir. Bu mimetik ilişki, başlangıçta dışsal bir öykünme gibi görünse de zamanla "içsel meditasyon"a dönüşür; bu aşamada model ile özne arasında rekabet doğar. Rekabet arttıkça Girard'a göre, arzu nesnesinin kendisi silikleşir; önemli olan artık nesne değil, modelin konumudur (Fleming, 2004). Burada girilen çatışma yalnızca bireysel değil, yapısal ve toplumsal düzeni tehdit edecek boyutlara ulaşabilir. Girard, insan davranışlarının çoğunluğunun taklit (mimésis) yoluyla öğrenildiğini öne sürer. İnsanların arzularının kökeninde doğrudan nesneye değil, başkasının arzusuna duyulan özenti ve taklit yatar. Bu mekanizma temelinde rekabetçi, çatışmacı bir doğa barındırır. İki birey aynı nesneyi arzuladığında aralarındaki çatışma kaçınılmaz hâle gelir. Böylece taklit, toplumlarda rekabet ve çatışmaların kökünde yer alan itici güç hâlini alır. Bu çatışmalar çoğaldıkça topluluk içinde gerilim ve şiddet artar, toplumsal düzen bozulmaya

başlar. Girard'ın mimetik arzuyu şiddetle ilişkilendirdiği ikinci aşamada, arzu sahipleri arasında doğan çatışmalar giderek tırmanır. Özellikle nesnenin bölünemezliği (tek bir kişi tarafından elde edilebilmesi) bu rekabeti içinden çıkılmaz hâle getirir. Bu noktada, Girard'ın temel iddiası devreye girer: Topluluk içindeki bu gerilim ve kaosun çözümü, toplumun bir kurban üzerinde uzlaşarak şiddetini tek bir hedefe yöneltmesiyle mümkün olur. Girard, bu mekanizmayı “kurban mekanizması” olarak adlandırır. Bu mekanizmaya göre toplum, kaotik şiddeti kontrol altına almak için rastgele veya simgesel olarak seçilmiş bir kurbanı toplumun ortak düşmanı ilan eder ve toplu olarak ona yönelir. Böylece toplum içindeki şiddet, herkesin bir kurbanı odaklanmasıyla durdurulur ve toplumsal barış sağlanır.

Girard'a göre bu kurban etme pratiği, insanlık tarihinin erken dönemlerinde toplumsal düzenin korunmasında kritik bir rol oynamıştır. Toplum, kurban ritüelleriyle şiddeti simgesel olarak yeniden yaratır ve bu yolla gerçek şiddetin patlamasını önler. Girard, özellikle ilkel toplumlarda görülen kan davası ve intikam zincirleri örnekleri üzerinden bu mekanizmanın işleyişini açıklar. Toplumlarda şiddetin durması ancak kurban edilen bireyin suçlu olduğuna inanılmasıyla mümkündür. Böylece toplum, şiddeti kutsal bir eyleme dönüştürerek kaosun yerine düzeni koyar. Kurban mekanizması ve şiddet teorisinin bir diğer önemli kavramı ise “yasaklar” ve “ritüeller”dir. Yasaklar, mimetik arzu ve şiddetin toplum içindeki yayılmasını önlemek üzere geliştirilmiştir. Taklidi kısıtlayan şiddete yol açabilecek durumları engelleyen kurallar toplumsal düzenin korunmasında temel rol oynar. Fakat ritüellerde bu yasaklar bilinçli olarak çiğnenir, toplum bu çiğnemeyi kontrollü bir ortamda gerçekleştirerek krizleri sembolik düzeyde yaşar ve böylece gerçek krizin önüne geçer.

Girard'ın analizinde şiddetin doğası derinlemesine ele alınır. Şiddet, yalnızca bir yıkım aracı olarak değil aynı zamanda toplumsal düzeni yeniden kuran ve pekiştiren bir işlev görür. Toplum, şiddeti dışlayarak değil onu sembolik biçimde yeniden üreterek kontrol altında tutar. Bu bağlamda kurban, toplumsal düzenin devamlılığını sağlayan temel unsur hâlini alır. Kurban edilen birey, toplumun ortak düşmanı olarak simgeleştirilir ve toplumun birliğini güçlendiren bir araç hâline gelir. Girard, modern toplumlarda bile bu mekanizmanın izlerinin bulunduğunu ve toplumsal düzenin, hukuk sistemleri ve ahlaki kurallar gibi daha soyut biçimlerde sürdürüldüğünü öne sürer. Modern toplumların, açık şiddeti hukuk ve yargı sistemi aracılığıyla bastırdığını belirtir. Ancak Girard'a göre bu sistemler de nihayetinde toplumsal şiddetin daha düzenli ve kontrollü biçimde sürdürülmesini sağlayan kurban mekanizmasının modern yansımalarıdır.

Girard'ın kurban ve şiddet teorisi kültürel antropoloji, sosyoloji ve dinler tarihine özgün katkılar sunar. Kurban ritüelinin, insanlığın erken dönemlerindeki şiddet döngülerini kıran temel mekanizma olduğunu ortaya koyar. O, aynı zamanda bu mekanizmanın etkilerinin sanat, edebiyat ve mitolojide de açıkça görüldüğünü belirtir ve bu alanlarda da analizler yapar. Edebiyat ve mitolojide kurban teması, toplumun şiddetle olan ilişkisinin sembolik anlatımları olarak karşımıza çıkar. Girard'ın teorisi, taklit mekanizmasının yarattığı toplumsal çatışmaların, şiddetin yoğunlaşmasıyla nasıl bir kriz yarattığını ve toplumun bu krizi kurban mekanizması aracılığıyla nasıl çözdüğünü derinlemesine açıklar. Girard, bu teorisiyle toplumsal yapının ve kültürün temelini oluşturan mekanizmaları gün yüzüne çıkararak şiddetin toplumsal hayat içindeki karmaşık işlevlerini gözler önüne serer.

Girard, “Şiddet ve Kutsal” adlı eserinde de insan toplumlarında kurban ediminin kökeni ve işlevi üzerine disiplinler arası bir kuram geliştirir. Girard antropoloji, edebiyat kuramı ve dinler tarihi gibi farklı alanları bir araya getirerek kurban ritüellerinin aslında şiddeti dizginlemeye yönelik kolektif bir mekanizma olduğunu öne sürer (Girard, 2024). Eser boyunca Girard, kurbanın hem kutsal bir zorunluluk hem de suç sayılabilecek bir eylem olarak görüldüğüne dikkat çeker. Nitekim pek çok kültürde kurban, “vazgeçilmez derecede aziz (kutsal) bir şey” olarak takdis edilirken aynı zamanda “ancak büyük riskler alınarak işlenebilecek türden bir suç” gibi de algılanabilmektedir. Girard bu çelişkili tutumun, kurban edilenin kutsallığına ilişkin inanışla bağlantılı olduğunu belirtir: Kurban adayı kutsal olduğu için öldürülmesi günahıdır fakat öldürülmezse kutsallık vasfına da erişemez. Bu paradoksal durum, geleneksel antropologlar tarafından “kutsala duyulan ambivalans” olarak adlandırılrsa da Girard'a göre bu sadece bir tanım olarak kalmış, gerçek bir açıklama sunamamıştır. Girard, kurban

ritüelinin bu ikili doğasını anlamak için yüzeydeki ambivalans kavramının ötesine geçerek altında yatan mekanizmaya odaklanır.

Girard'ın kuramının temelinde mimetik arzu kavramı bulunur. Girard'a göre insan "ne arzulanması gerektiğini" çevresindekileri model alarak öğrenir. Dolayısıyla "arzu temelde taklitçidir, örnek aldığı bir arzuya göre biçimlenir ve o örneğin işaret ettiği nesneyi seçer" (2024). Bir çocuk başkasının istediği bir oyuncak istemeye başlar; yetişkin bireyler de esasında aynı mimetik (öykünmeci) dinamiğe tabiidir. Arzuların mimetik yapısı, toplumsal ilişkilerde kaçınılmaz olarak rekabet ve çatışmayı doğurur. Zira "aynı nesneye yönelen iki arzu birbirine engel olur" ve "her taklit (öykünme) otomatik olarak çatışmaya doğru gider". Bu durumda arzu nesnesi etrafında rakip hâle gelen kişiler, başlangıçta taklit ilişkisiyle bağlı olduklarını fark etmeden birbirlerine düşman kesilir.

Girard, edebiyat eserlerinden (özellikle tragedyalardan ve romanlardan) ve antropolojik gözlemlerden yola çıkarak taklitçi arzunun çatışmayı tırmandıran bir döngü yarattığını göstermiştir. Bu döngüde, özünde aynı şeye öykünen bireyler giderek canavar ikizler olgusunu yaratır. Çatışan rakipler, başlangıçta uğruna rekabete girdikleri asıl nesneyi veya amacı unutarak tüm dikkatlerini birbirlerini alt etmeye yöneltir. Bu süreçte iki hasım, birbirlerinin tehdit ve hamlelerini taklit ederek adeta birbirinin aynısı hâline gelir. Her biri ötekini yok etmeye çalışan bir canavara dönüşür, dışarıdan bakıldığında ise bu ikisi neredeyse ayırt edilemez biçimde benzeşmiştir. Mitoloji ve edebiyatta sıkça görülen düşman kardeş veya ikiz figürleri (örneğin Romulus ile Remus, Eteokles ile Polyneikes) bu olgunun sembolik yansımalarıdır. Girard'a göre bu tür anlatılar, taklitçi şiddetin kontrolden çıktığı kurban bunalımı hâlinin kültürel hafızadaki izleridir.

Ona göre şiddet, doyuma ulaşamadığında yön değiştirmeye meyillidir (Girard, 2024). Bir toplumda bireyler arası çatışma (örneğin kıskançlık, rekabet veya intikam duyguları nedeniyle) yayılmaya başladığında, bu öfke bir nesneye veya kişiye odaklanır. Ancak çoğu kez ilk hedef ulaşılamaz veya çatışma büyüdükçe asıl neden belirsizleşir, böyle durumlarda şiddet körleşmiş bir şekilde yedek hedef arar. Girard bu olguyu şu sözlerle açıklar: "Doyurulmamış şiddet her zaman bir yedek kurban arıyor, sonunda buluyor da. Öfkelerini uyandırmış olan yaratığın yerine, birden, zayıf ve el altında olmak dışında öfkelenenin şimşeklerini üzerine çekecek hiçbir özelliği olmayan birini koyuyor" (Girard, 2024, s.9). Yani, bastırılmayan şiddet içgüdü, kendisine rastgele bir kurban seçerek yönelir; bu kurban, aslında çatışmanın tarafı olmayan ama şiddetin hedefi hâline getirilebilecek kadar savunmasız veya farklı biri olabilir. Girard, etolojiden de örnekler kullanarak bunun insan dışı canlılarda bile görülebildiğini belirtir (belirli balık türlerinin normal rakipleri ortadan kalkınca kendi türdeşlerine veya ailelerine saldırmaları gibi). İnsanda ise bu fenomen, *günah keçisi* olarak adlandırdığımız mekanizmanın temelini oluşturur.

Günah keçisi mekanizması (ya da Girard'ın deyimiyle ikame kurban prensibi), toplum içindeki kontrolsüz şiddeti tek bir hedefe kanallandırmak için bilinç dışı bir mutabakatla kurban seçer. Bu kurban, çatışmanın gerçek sebepleriyle doğrudan ilgili olmayabilir; önemli olan, onun kurban edilmesiyle birlikte toplumdaki "herkesin herkese karşı" olan savaşımının tek bir noktada sona ermesidir. Kurbanın seçimi rastlantısal görünse de belirli ölçütlere dayanır: Kurban, genellikle topluluğun içinden seçilse bile bir şekilde ayrıksı konumdadır (yabancı, marjinal, sakat, kral veya köle, ikiz vb. statü bakımından istisnai biri). Böylece kurban edildiğinde misilleme döngüsü tetiklenmeyecek, kimse onun intikamını güdüp yeni bir şiddet kısır döngüsü başlatmayacaktır. Girard, kurban ritüellerinin altında yatan mantığı şöyle açıklar: Şiddeti, aslen korunmak istenen üyelerden alıp önemsiz görülen ya da toplum dışı sayılan üyelere yöneltmek (Girard, 2024). Örneğin birçok ilkel toplumda insanların yerine hayvanların kurban edilmesi bu mantığın ürünüdür: Toplum, kendi içindeki bireyleri korumak adına şiddeti hayvan gibi "feda edilebilir" bir öteki varlığa yöneltir. Hatta kurban edilen hayvanlar bile rastgele seçilmez; insanların ilişki kurduğu, evcil ve masum addedilen hayvan türleri tercih edilir ki şiddeti uygulayanlar nezdinde tatmin edici bir ikame olsun. Bu noktada kurban eylemi, gerçek bir şiddet eylemi olmasına rağmen toplumsal düzeni koruyucu bir emniyet işlevi görmeye başlar.

Girard'ın kuramında “kutsal” kavramı, doğrudan bu şiddet ve kurban mekanizmasıyla bağlantılıdır. Toplamlar, bir kriz anında rastlantısal olarak seçtikleri kurbanı öldürdükten sonra gerilimin aniden dindiğini ve düzenin geri geldiğini tecrübe eder. Bu deneyim öylesine çarpıcıdır ki insanlar kurban ettikleri bu figüre bir kutsallık atfetmeye başlar. Çünkü onların gözünde kargaşayı bitiren, topluluğu kurtaran gücün kaynağı kurbanın kendisidir. Girard'a göre ikame kurbanın öldürülmesiyle toplum gerçekten de “kötülükten kurtulmuş” olur -en azından geçici olarak- çünkü toplum içinde birikmiş o büyüleyici ve tehlikeli şiddet ortadan kaybolmuştur. Toplum üyeleri, kurbanın ölümünün ardından bir arınma yaşamakta; içlerinde dolaşan “bulaşıcı” öfke sönmekte ve herkes derin bir nefes almaktadır. Bu nedenle kurban edilen kişi ya da onun temsili (hayvan, kukla vb.) bir yandan lanetli veya suçlu görülürken öte yandan kutsallaştırılır. Girard, tarihsel dinler ve mitolojilerdeki tanrıların bu şekilde ortaya çıktığını ima eder: İlk kurbanlar öldürüldükten sonra toplum tarafından tanrılaştırılmış, ruhları yatıştırılması gereken kutsal varlıklar hâline gelmiştir (Girard, 2024).

Pek çok mit, gerçekte yaşanmış bir kurban etme olayının çarpıtılmış hatırasından ibarettir; zira topluluk, kendi şiddetinin sorumluluğunu hatırlamak istemeyecek biçimde yaşanan felaketi önlemek için kurbanın suçlu veya ilahi olarak tasvir edildiği öyküler yaratır. Bu “günah keçisi miti”, kurban mekanizmasının üzerini örten bir perde işlevi görür ve böylece insanlar kendi şiddet eğilimlerinin farkına varmadan düzenlerini sürdürür. Ritüel (ayın) geleneği ise kurban mekanizmasını düzenli aralıklarla yeniden işletmenin yoludur. İlkel toplumlarda yapılan bütün ayinler, aslında ilk patlayan toplu şiddetin kontrollü birer temsili olarak görülebilir. Girard'a göre ayinsel kavga oyunları, biçimsel simetrisi ve sürüp giden karşılıklı konumlanmasıyla kurban bunalımının birer taklidi olarak yorumlanmaya elverişlidir. Toplum bu tekrar sayesinde gizil gerilimleri güvenli biçimde boşaltır ve gerçek bir kriz yaşamadan birliğini pekiştirir. Ne var ki ritüelin kendisi de zamanla gerçek işlevini unuttur, insanlar sadece “gelenek olduğu için” kurban keser veya törenlerde rekabet içeren oyunlar oynar -aslında kendi şiddet duygularını yatıştırdıklarının bilincinde olmaz-. Girard, modern insanların da bu yüzden ilkel dinlerin asıl işlevini kavramakta zorlandığını belirtir: Bizler, insanların gözünden kendi şiddetlerini gizleyen ikame kurban mekanizmasını önemsemiyoruz. Bu iyimserlik, bilmezliklerin en kötüsü olabilir diye ifade eder (Girard, 2024). Yani kurban ritüelinin kolektif etkisi o denli güçlüdür ki insanlar onun ardındaki şiddet boşaltma mekanizmasını görmezden gelir.

Girard, mitlerin ve tragedyanın dilini analiz ederek hemen hepsinde bu günah keçisi mekanizmasının izini sürer. Özellikle antik Yunan tragedyalarda görülen veba, kaos, aile içi çatışmalar gibi temaların altında, Girard bir “kurban bunalımı” yaşandığını belirtir. Kurban bunalımı, Girard'ın terimiyle toplumun kurban mekanizmasının geçici olarak işlemez hâle geldiği, dolayısıyla şiddetin kontrolsüz biçimde yayıldığı duruma verilen addır. Böyle bir durumda, normalde kutsal olan ile suç olan arasındaki ayırım kaybolur; kirli, bulaşıcı, yani karşılıklı olan şiddet tüm topluluğa yayılır. Yani insanlar arasındaki her türlü ayırım ve hiyerarşi silikleşir, kurallara riayet azalır ve herkesin birbirine düşman olduğu bir kaos ortamı belirir. Girard, bunu bir *farklılıklar krizi* olarak tanımlar. Toplumu bir arada tutan kültürel farklılıklar ve kimlikler erozyona uğradığında, geriye sadece herkesin aynı şekilde şiddete başvurduğu bir kargaşa süreci kalır (Girard, 2024). Kültürel düzen aslında farklılıkların düzenlenmesinden ibaret olduğundan, kurban geleneğinin yitirildiği bu bunalım esnasında toplum adeta kendi kültürünü yiyip bitirme tehlikesiyle yüz yüze gelir. Tragedyalarda sıkça görülen salgın hastalık veya sosyal çöküş temaları, Girard'a göre böyle bir kurban bunalımının edebî temsilleridir. Örneğin Sofokles'in Kral Oidipus tragedyasında Thebai şehrini kasıp kavuran veba salgını aslında bir toplumsal krizin göstergesidir: Şehirde bir kir vardır ve herkes birbirini suçlamaktadır, düzen bozulmuştur. Girard, Oidipus mitosunu bu kuram ışığında yeniden okur: Thebai halkı vebanın sebebi olarak Kral Oidipus'u suçlayıp sürgüne (aslında manevi olarak idama) gönderdiğinde şehirde veba sona erer. Bu hikâyede Oidipus, klasik yorumda kendi suçunun cezasını çeken bir günahkâr gibi görünse de Girard, bunun esasen Thebai toplumunun günah keçisi ritüelini yansıttığını ileri sürer. Nitekim Oidipus'a atfedilen baba katli ve ensest gibi en büyük suçlar da topluluğun kurbanına yüklediği hayali günahların büyüklüğünü gösterir. Bu uç fiiller sayesinde Oidipus'un dışlanması meşru ve gerekli görülmüştür. Şehirdeki kargaşanın bitmesi için bulaşma yayan kirli varlık teşhis ve sürgün edilmelidir. Başka bir deyişle herkesin tek bir suçlunun kimliği üstünde oy birliğine varması gerekmektedir. Nitekim

Oidipus'un başına gelen tam da budur: Tüm toplum, içindeki belirsiz suçluluk duygusunu ve şiddeti Oidipus'un şahsında somutlaştırarak üzerinde uzlaşır; onu kurban ettikten (Thebai'den kovduktan) sonra barış geri gelir. Bu esnada Oidipus hem lanetli bir günahkâr hem de kutsal bir figür haline gelir (ölümünden sonra kahraman-koruyucu statüsü kazanması rastlantı değildir).

Antropolojik veriler de benzer kurban bunalımlarının izlerini taşır. Girard, ilkel topluluklarda kurban geleneği ortadan kalktığına veya işlevini yitirdiğinde toplumsal düzenin hızla çöktüğüne dair örnekler inceler. Örneğin Brezilya'daki Kaingang yerlilerinin incelendiği bir araştırma, bu topluluğun eski mitoslarını ve ritüellerini tamamen unuttuğunu ve geriye yalnızca akrabalar arasında süregelen kan davaları döngüsünün kaldığını ortaya koymuştur (Girard, 2024). Girard, bu gibi durumların adeta bir toplumsal intihar anlamına geldiğini belirtir çünkü kurban geleneğinin yitimiyle birlikte toplumu ayakta tutan farklılıklar düzeni de dağılmakta, sürekli iç çatışma norm hâline gelmektedir. Girard, ilkel toplumlarla uygar toplumlar arasındaki farkı da bu mekanizmanın kurumsallaşma derecesiyle açıklar. Yargı sistemi ona göre kurban ayininin seküler ve daha etkili bir türevidir. Nitekim "Batı Yunan toplumunda ve Roma'da yargı sisteminin yerleştiği yerlerde kurban geleneğinin zayıflaması" gözlemlenir, buralarda artık kurban ediminin varlık nedeni ortadan kalkmıştır (Girard, 2024). Hukuk yoluyla suçluların cezalandırılması, kan davası ve misilleme döngüsünü üçüncü bir otorite altında sona erdirerek kurbanın gördüğü işi kesintisiz biçimde yerine getirir. Girard "yargı sistemiyle kurban ediminin işlevi aynı olmakla birlikte, yargı sistemi sonsuzca daha etkilidir" diye vurgular. Mahkemeler intikam tekeli devralıp şiddeti kurallı bir çerçevede çözer; böylece modern toplumlar, ilkel toplumlarda kurban ayinleriyle sağlanan barışı hukuk kurumları aracılığıyla temin etmiş olur.

Sonuç olarak, René Girard'ın Şiddet ve Kutsal'da geliştirdiği kurban kuramı, insan topluluklarında şiddetin ve dinin kökenine dair güçlü bir açıklama sunmaktadır. Girard, antropolojinin verilerini edebiyat metinlerinin derin okumasıyla birleştirerek taklitçi arzudan doğan rekabetin nasıl kolektif bir arınma ayini ile dengelendiğini göstermiştir. Kurban, bu kurama göre aslında kontrollü bir şiddet uygulamasıdır: Toplumun içinde büyüyen düzensiz şiddeti tek bir bedende yoğunlaştırarak boşaltır ve böylece kalanlar arasında barışı tesis eder. Bu sebeple kurban edilen hem lanetli bir kurban hem de kutsal bir varlık olarak görülür, zira topluluğun tüm şiddetini üzerine çekmiş ve onu yok ederek bir nevi toplumu kurtarmıştır. Girard'ın kuramı, tarihte dinin birleştirici gücünün temelinde bu şiddet ve kurban diyalektiğinin yattığını ileri sürerek, kutsallığın kökenini kolektif katliamın unutulmuş anısı şeklinde tanımlar. Bu perspektif, dinler tarihine ve insani şiddet olgusuna bakışımızı kökten değiştirmiş, sosyal bilimlerde geniş yankı uyandırmıştır. Kurban ritüelinin ardındaki bu derin mekanizma, insanın taklit ve rekabet doğasıyla iç içe geçerek kültürün yapı taşlarından biri haline gelmiştir. Böylece Girard hem antropolojik hem edebî hem de dinî disiplinlerde kurban olgusuna bütüncül ve kavramsal derinliği olan bir açıklama getirmiş, toplumsal düzenin ve kutsallığın anlaşılmasında kurbanın merkezî rolünü vurgulamıştır.

Girard'ın kuramının önemli noktası, Hristiyanlığın günah keçisi mekanizmasını deşifre ederek eleştirmesidir. Özellikle İsa'nın çarmıha gerilmesi hikâyesi, kurban edilenin masumiyetini ve toplumun şiddetini açıkça ortaya koyarak geleneksel günah keçisi mantığını tersine çevirir. Girard'a göre Hristiyanlığın bu eleştirisi, günah keçisi mekanizmasının tarihsel olarak çözülmesine ve toplumsal şiddetin daha net bir şekilde anlaşılmasına imkân sağlamıştır. Nihayetinde Girard'ın kuramı, şiddetin kökenini ve toplumun bunu kontrol altına alma yöntemlerini açıklayarak kültürel ve tarihsel süreçlerdeki derin dinamikleri anlamak için güçlü bir çerçeve sunmaktadır.

3. KÜLTÜREL ŞİDDET, MİT VE KUTSALLIK: ADONIS'İ GİRARD İLE OKUMAK

Adonis'in şiirlerinde sıkça görülen *kurban figürü* ve *şiddet teması*, René Girard'ın mimetik arzu, kurban mekanizması ve şiddet kuramı bağlamında incelendiğinde derin bir anlam kazanır. Girard'a göre toplumlar içindeki şiddetin kaynağı, insanların birbirlerinin arzularını taklit etmesidir. İnsanlar benzer nesneleri arzularak çatışmaya girer ve bu çatışmalar toplumun dengesini tehdit eder. Toplum, içindeki bu kaosu çözmek için ortak bir kurban seçer ve bu kurbanın üzerine tüm şiddet yönlendirilerek

toplumsal düzen sağlanır. Kurban, bu anlamda hem şiddetin nesnesi hem de toplumun yeniden inşası için gerekli bir unsurdur.

Adonis'in şiirlerinde de benzer şekilde kurban figürü sıklıkla toplumun kaosunu ve şiddetini sembolize eder. Adonis'in şiirlerindeki kurban, çoğunlukla bireyin ve toplumun acısını taşıyan, toplumun bütün çelişkilerini üzerinde barındıran sembolik bir karakter olarak karşımıza çıkar. Şiirlerde kurban figürü, toplumsal/evrensel şiddetin odak noktasıdır. Şair, toplumun ortak günahlarını ve şiddetini simgeleştiren kurban figürünü kullanarak bireysel ve kolektif bilinçaltındaki çatışmaları açığa çıkarır. Girard'ın kuramıyla düşünüldüğünde Adonis'in şiirlerindeki kurban figürünün temel işlevi, toplumun içinde biriken şiddeti görünür kılmak ve toplumun kolektif vicdanıyla hesaplaşmasını sağlamaktır. Adonis, bu şiddetin kaynağının dışarıda değil, toplumun kendi iç dinamiklerinde olduğunu vurgular. Şiddetin sadece fiziksel değil, sembolik boyutlarını da şiirine taşıyarak toplumun çatışmalarının kökeninde yatan arzuların taklit edilmesini sorgular.

Şiirlerde kent hem bir kurban hem de şiddetin uygulayıcısıdır. Kentin sembolik kurban edilmesi, toplumun kendi yarattığı şiddet döngüsüne işaret eder. Girard'ın vurguladığı gibi kurban edilen figür, toplumun kendisini görmesini engelleyen şiddeti ortaya koyan bir aynadır. Adonis de bu aynayı, şiiri aracılığıyla tutarak toplumun şiddetle ilişkisini sorgular ve toplumun içindeki çelişkileri ortaya koyar. Adonis, şiiri ve şairi kurbanlaştırarak toplumun şiddetle ilişkisini derinleştirir. Şair, toplumun şiddetine ve iktidar yapılarına karşı duran bu nedenle de şiddetin yöneldiği kurban durumundadır. Girard'ın ifadesiyle şair burada toplumsal şiddetin patlamasını önleyen ve onu görünür hâle getiren bir figür olarak karşımıza çıkar.

Adonis'in eserlerinde sıkça vurguladığı şiddet döngüsü ve bununla mücadele eden kurban figürü, Girard'ın mimetik şiddet kuramı ışığında ele alındığında, toplumların çatışma dinamiklerini ve bu dinamiklerin sonucunda oluşan kurbanlaştırma mekanizmalarını net bir biçimde gözler önüne serer. Adonis, şiirleriyle Girard'ın teorisini adeta sanatsal olarak pratiğe döker ve toplumun kurbanlaştırarak şiddetle yüzleşmekten kaçınma eğilimini eleştirir. Bu açıdan bakıldığında, Adonis'in şiirlerindeki kurban figürü ve şiddet hem edebî hem de toplumsal anlamda derin ve zengin bir anlam katmanına sahiptir. Onun şiirlerinde kurban figürü, sadece mitolojik bir sembol değil, toplumun şiddetle ilişkisini irdeleyen ve eleştirel perspektifle ele alan çok katmanlı metafordur. Şiddetin kutsallaştırılması, tarih boyunca dinî ve kültürel metinlerde kurban ritüelleri ve mitik anlatılar aracılığıyla süreklileştirilmiştir. Bu kutsallaştırma, şiddetin toplumsal kabuller içine yerleşmesini sağlayarak onu adeta sorgulanamaz kılar. Adonis, bu sorgulanamaz kılma sürecini şiirlerinde açık bir şekilde eleştirir ve bu tür şiddetin kutsal addedilmesinin toplumu pasifize eden ve sürekli tekrarlanan bir döngü hâline geldiğini vurgular.

Adonis'in şiirlerinde bu mitik şiddetin sürekli tekrarına işaret eden imajlar kullanılır. Mitik şiddet, toplumların bilinçaltında sürekli yeniden üretilen ve toplumun çatışmalı doğasını örten bir mekanizma olarak işler. Adonis, bu mitik şiddetin döngüsel tekrarı karşısında şiir aracılığıyla toplumsal bilinci uyandırma misyonunu üstlenir. Şiir, mitik şiddetin döngüsünü bozmayı amaçlayan yaratıcı ve yeniden kurucu bir araç olarak karşımıza çıkar. O, şiirlerinde kurban figürünü kullanırken, Girard'ın kurban ve şiddet teorisi bağlamında ele alınabilecek bir yaklaşım ortaya koyar. Girard, toplumların içindeki şiddet döngülerinin kurban edilen bir figür aracılığıyla çözümlendiğini ve bu çözümün toplumsal birliğin sağlanmasında kritik olduğunu belirtir. Ancak Adonis, bu teorik çerçeveyi şiirsel olarak sorgular ve kurban figürünün, toplumun gerçek sorunlarıyla yüzleşmesini engelleyen sahte bir çözüme dönüştüğünü ima eder. Adonis'in şiirlerinde kurban figürünün merkezîliği, şiddetin estetik bir günah keçisi arayışı olarak okunabilir. Şiirsel dil, toplumun içindeki şiddeti sembolik bir kurban üzerinden açığa çıkarır ve toplumsal vicdanı sorgulamaya iter. Burada şiirin kendisi, şiddetin yükünü taşıyan ve onu görünür kılan estetik bir günah keçisine dönüşür. Şiir aracılığıyla Adonis, toplumun şiddeti dışarıda aramak yerine kendi içinde araması gerektiğini vurgular.

Şairin kendisi de bu süreçte kurban figürüne dönüşebilir. Adonis, toplumun normlarına ve kutsal addedilen şiddet anlayışına karşı durduğu için simgesel bir kurban hâline gelir. Şairin şiirlerinde üstlendiği bu rol, şiddeti sorguladığı ve toplumsal kabulleri reddettiği ölçüde toplum tarafından

dışlanma ve suçlanma riski taşır. Böylelikle Adonis, kendi varlığıyla kurban figürünün ikiliğini derinleştirir, mitik şiddetin döngüsünü sorgular ve şiirsel bir müdahale ile toplumsal bilinci yeniden yapılandırmayı amaçlar. Bu bağlamda şiir, estetik bir günah keçisi arayışı olarak işlev görür ve şairin kendisi de bu sürecin hem yaratıcı öznesi hem de sembolik kurbanıdır. Şair, özellikle Orta Doğu coğrafyasının kanlı tarihini ve sürekli tekrarlanan savaşları şiirsel bir zemine taşıırken bu şiddetin hem failini hem de kurbanını açığa çıkarır. En nihayetinde Adonis’in şiirleri Girard’ın kurban teorisi bağlamında değerlendirildiğinde, şairin toplumsal hafızada kutsanan şiddete karşı duruşunu net biçimde görmek mümkündür. Adonis, şiirlerini şiddetin tekrarlanan döngüsüne müdahale eden, yeni bir toplumsal bilinç yaratmaya çalışan estetik araçlar olarak kullanır. Ancak bu müdahale, şairin kendisini de toplumun kurbanlaştırdığı bir figüre dönüştürme riskini taşır. Böylece şair, şiddetin döngüsünü kırmak için giriştiği mücadelede ironik biçimde kendi varlığını tehlikeye atarak yeni bir tür kurban figürüne dönüşebilir.

Adonis’in şiirleri, toplumsal travmanın belirsiz hatırasını ve suçlama mekanizmalarını ima eden imgelerle örülüdür. Girard’ın kuramına göre kriz anında topluluk tek bir kurbanı yönelir. Adonis’in şiirlerinde de çatışma anı, belki adlandırılmamış bir “şey”e yüklenen suçla açığa çıkar. Bu “şey”, şiirdeki öznelerin ortak travmasının somutlaşmış kurbanı gibidir. Girard’ın düşüncesiyle kurban çözümünün neye yönelik olduğu kolayca anlaşılmaktadır: İntikama da asla yol açamayacak bir kurbanın sırtından tüm topluluk dayanışma içine girer. Çoğu şiirdeki bu birliktelik duygusu, failin kendini savunamayışı üzerinden örülür. Adonis’in acıyla kaplı satırlarında, topluluk tüm suçluluk duygusunu tek bir mağdur üzerinden arındırır. Girard’ın vurguladığı gibi bu kurban edimi sonuncu şiddet eylemidir, şiddetin son sözüdür.

Adonis’in şiirlerindeki dinsel imgeler, kutsal ile şiddetin iç içe geçtiğini gösterir. Bir şiirde yer alan umutsuz dua veya ölümler için kurulan tören motifleri, Girard’ın “Şiddet ile kutsal birbirinden ayrılmaz” uyarısını akla getirir. Böylece şiirde kutsal sayılan eylemler (dua, ritüel) aslında şiddetin yönetildiği katı mekanizmalar gibi görünür. Adonis’in kayıp kentler üzerinden kurduğu anlatılarda, yıkımın ortasında yükselen dinî motifler, Girard’ın dediği gibi koruyucu önlemler yerine şiddeti meşrulaştırır niteliktedir. Aynı şekilde “kurban edimi hem suç eylemi hem de çok kutsal bir eylem” olma çelişkisi de Adonis’in dilinde sezgisel olarak ortaya çıkar. Örneğin bir şiir, keder duası ile başlarken sonrasında kurban edilen sembolik canlının yükselen ruhuna işaret eder. Burada ritüel hem suçluluk hem de temizlenme işlevi görür. Girard’ın dediği gibi bu görece çelişkili törenin altında yatan im, toplumun mimetik şiddetini düzenleme çabasıdır.

Adonis *kimlik*, *aidiyet* ve *sürgün* kavramlarıyla oynar. Şiirlerde benliklerin arayışı, Girard’ın “mimetik arzu” kavramıyla örtüşür: İnsanlar başkalarının yaşamlarına imrenerek kendi kimliklerine biçim verir. Bu arada dışlanmış ya da ötekileştirilmiş kimlikler kurban adayı hâline gelebilir. Bazı şiirlerde görülen şiirsel “ad” kişinin yükü, kutsal ve lanetli bir simgeye dönüşür. Girard’ın vurguladığı gibi topluluğun tüm kutuplaşma ve intikam döngüsü ancak bir “günah keçisi” ile kırılabilir. Adonis’in metinlerinde adını bilmediğimiz aktörler topluluğun suçlu ilan edilenleri gibidir. Böylece toplumsal gerilim çözülürken suçu alan kişiler gözden çıkarılır. Adonis şiirlerinde adı anılmayan “sorumlu”nun kim olduğu belirsiz kalsa da tüm kötü olayların odağına oturtulduğu hissedilir. Bu temsil ediliş tarzı, Adonis’in benlik veya ulusal kimlik meselelerini işlerken toplumu birleştiren, kandıran kurban figürünü ustaca ima eder. *Din* ve *politikanın* iç içe geçtiği imgeler de şiirlerde öne çıkar. Örneğin bir şiirde başkalarının sunduğu dua metinleri soğuk bir alay konusu olurken gerçek “kurban” görünmeyen bağlaşıklık güçlerdir. Girard’ın ifadesiyle kutsalın asıl merkezini ve gizli ruhunu şiddet oluşturur. Adonis burada kutsal (dua, ritüel) kisvesi altında *politik şiddet*i eleştirir. İkilemler halinde kurban betimleyen şiirleri, Girard’ın “kurban edimi son şiddet eylemidir” sözüyle benzer bir ritüel gerçeği ortaya koyar. Sonuçta şiirlerde geçen kutsal imgeler, savaştan bitap düşmüş bir coğrafyanın meşru gördüğü son şiddet nesnelerini de işaret eder.

“Kudüs Konçertosu”ndaki şiirlerde *tarihî* ve *dinsel* referanslarla örülü yoğun bir şiddet anlatısı vardır. İslam, Yahudilik ve siyasetin birbirine karıştığı bu metinlerde politika bizzat ritüeli şekillendirir. Yedinci surette geçen “Geçiyor bir köprünün altından bir kukla taşıyor adı siyaset/ Omuzları üzerinde dua

düzenleyen/ Göğün altında fuhşu hor gören siyaset” dizeleri, dinî duaların aslında politik kontrol mekanizmalarına dönüştüğünü ima eder. Girard’ın “Şiddet ile kutsal birbirinden ayrılamaz” uyarısı burada somutlaşır: Siyasal güç, kutsal sözcükleri kendi meşruluğunu perçinlemek için kullanırken aslında şiddeti gizler. Yine Girard’ın dediği gibi bu durum ritüelin “hileli” kullanımudur. Konçerto boyunca yükselen zulüm tasviri, İslamî ve Hristiyanî sembollerle iç içe geçer: İbrani toplumunun “Eyüp Peygambere doğru” bölümündeki acı bulutu gibi. Şiirlerdeki kurban törenleri ise toplumsal suçlamayı temsil eder. Altıncı surette “öldürmenin tarihinin ördüğü ipler” gökdelen balkonlarına sarkar; kanatları kırılmış kuşlar etraflarını sarıp “Niçin? Nasıl uçmayız?” diye sorar. Bu, Girard’ın “şiddet kendini çoğaltan bir süreçtir” tanımıyla paraleldir. Anlatıda her cinayetin ardından bir günah keçisi aranır, gölge politikacıların isimleri “sözlere dönüştükçe birbirini sürükler”. Bu örgüde Girard’ın kuramı aynen izlenir: Topluluk, mimetik şiddetin içine düştüğünde herhangi bir bireyi “mutlak suçlu” ilan eder. Kurban edilmiş kişi ölüme atfedilen anlamla kutsallaştırılır. Yedinci surette “Öldürülenlerin törenleri icat olunuyor, ata binmiş bir yıldız” mısraları, Girard’ın ölümden sonra dirilmeyi uman kurban efsanelerini anımsatır. “Günah keçisinin nedenselliği kendini öyle güçlü dayatır ki, ölüm bile onu durduramaz” (2024: 67) der Girard. Adonis’in merhametsiz topraklarında bu inanış, ölenin adının kutsallığa kavuştuğu ritüellerde yankılanır. Kudüs’ün çıkmazını haykıran “Niçin yalan söylüyorsunuz ey yıldızlar?” dizeleri, Girard’ın “kurban kendisine ithaf edilen tüm kudretin kalıcı bir sembolüdür” teziyle örtüşür. Bir yıldız gibi kutsal addedilenlerin bile şiddetin ta kendisi olduğu fikrini Girard şöyle özetler: “Kutsalın asıl merkezini ve gizli ruhunu şiddet oluşturur” (2024: 49). Adonis’in Kudüs portresi de tam olarak bu paradoksu gözler önüne serer.

Kudüs bir kurban mekânıdır, kutsallığın kalbindeki şiddettir. Adonis’in metni boyunca Kudüs bir mekân değil, bir kurban haritası olarak resmedilir: Kudüs’te başlar her şey, orada kırılır kelimeler. “Gece gündüz boğuşmadaydı, ikisi de, Kudüs adına, birbirinin/ boğazına sarılıyordu” (2014: 14) Girard, “Şiddet ve Kutsal”da kutsalın, aslında gizlenmiş bir şiddet tarihi olduğunu savunur. Adonis’in Kudüs Konçertosu ise bu örtülü tarihin açığa çıkarılmasıdır. Kudüs’te yankılanan kutsal sesler, aynı zamanda “kurban çığlıkları”dır. Adonis, bu şehirde teolojik, politik ve dilsel şiddetin üst üste bindirilmiş mimarisini bir şiirsel patlamaya dönüştürür. Dizeler, Girard’ın “kurucu cinayet” tezini çağırıştır. Ona göre bir topluluk, kurucu kurban eylemi sayesinde kendi düzenini inşa eder. Kudüs burada sadece bir şehir değil, üst üste kurbanların yapıldığı sahnedir. Harflerin kırılması, dili temsil eden kutsal yapının çatlamasıdır. Girard’ın ifadesiyle mit, kurbanı kutsallaştırarak şiddeti gizler; Adonis ise o harfleri kırarak bu mitik perdeyi yırtar.

Adonis’in Kudüs tasvirinde “kutsal” ile “şiddet”in birbirine düğümlenişi, yalnız Girard’la değil, Eliade ve Bataille’la da açıklık kazanır. Eliade açısından bakıldığında Kudüs, profan mekânın içinde “hiyerofani” üreten, kozmik eksen/axis mundi işlevi gören bir odaktır. Burada ritüel, “ilk zaman”ı -ilksel kurucu şiddeti- döngüsel olarak şimdiye iade eder. Şiirde tekrarlanan kurban sahneleri ve “öldürülenlerin törenleri” motifleri, Eliade’nin “ebedî dönüş” (2017) şemasına uyar: Topluluk; krizin içinden, başlangıçtaki kurucu acıyı tören yoluyla yineleyerek geçer. Böylece “kutsal zaman” güncellenir ve düzen, paradoksal biçimde, şiddetin kutsallaşması üzerinden yeniden tesis edilir. Adonis’in “harflerin kırılması” imgesi, kutsal dili taşıyan işaretlerin çatlayıp kaynağına -mitik/ilksel ana sahneye-açılmasıdır. Ritüel bu yarıktan sızan ilk şiddeti güncelleştirir, şehir de bu güncellemenin sahnesi olur.

Bataille’da ise “kutsal”, homojen-faydalı (yararlı) düzenin dışındaki “heterojen” alandır. Kurban, bu heterojenliğe açılan ve topluluğu “süreklilik” duygusuna (ölümle temas eden taşkın bir birlik hâline) götüren bir harcamadır (Bataille, 2017). “Kukla taşıyan siyaset” ve “dua düzenleyen omuzlar” imgeleri, yararlı-iktisadî düzenin kutsal araçsallaştırmasını ifşa ederken, şiirdeki taşma/taşkınlık (kanatları kırılmış kuşların “Niçin? Nasıl uçmayız?” çığlığı; “ata binmiş bir yıldız”ın törensel görkemi) Bataille’in “lanetli pay”ına denk düşen artık-enerjinin şölene, kurbanı ve ihlale (transgression) akıtılmasını çağırıştır. Kurban burada ne saf kefarete ne de salt politik manipölasyondur; topluluğun kendini aşırı bir harcama içinde “tecrübe ettiği” eşik hâlidir. Adonis’in harfleri kıran, dili kanatan poetikası, Bataille’in egemen/egemenlik fikriyle de kesişir: Egemen olan, faydayı askıya alarak kendini “anlamın fazlasında” tüketen özne/biçimdir. Böylece Kudüs, Eliade’nin ritüel-zamanı güncelleyen kutsal merkezi ile Bataille’in yararlı düzeni ihlal eden kurban-harcaması arasında titreşen bir kurban haritasına dönüşür.

Şiirin patlayıcı estetiği, tam da bu iki eksenin kesişiminde -kutsalı açığa çıkaran tekrar ile anlamı yakan harcama- kendi teorik yerini bulur.

Girard'ın "Dünyanın Kuruluşundan Beri Gizli Kalmış Sırlar" adlı eserinde belirttiği üzere, dinlerin içeriği kadar tarihsel işleyişi de şiddeti yönlendirme işlevi görür. Aynı arzuların çatışması, dini kurumları rakip yapar. Adonis, bu çatışmayı Kudüs'te yer alan üç büyük dinin poetik bir eleştirisine dönüştürür. Kutsal söylem bir arada verilir ama yankıları bir "yitmiş dil"de toplanır. Girard'a göre, mimetik arzu yalnız bireyler arasında değil, kolektif kurumlar arasında da işler. Kudüs, bu açıdan üç dinin birbirine benzer biçimde kurban yarattığı bir "ayınlar çarpışması"na dönüşür. Hepsi kendi kurbanını seçer, kendi mitini kurar, kendi şehidini kutsar. "Kudüs bir düş- Kudüs bir dil. Tarihin, öncesiyle sonrasıyla içinde kaynaştığı bir dil" (2024: 20).

Adonis, sık sık peygamberlerin "kurbanlaştırılması"na da vurgu yapar. Peygamberin toplumdan kopuşunu ve bedensel olarak acıyla yoğrulmasını gösterir. Girard, "Günah Keçisi" eserinde peygamber figürünün sık sık günah keçisi işlevi gördüğünü, yani halkın tüm korkularını üzerine aldığını vurgular. Adonis'in peygamberi de halkın taşlarını içine çekmekte, bir nevi bedeniyle onların şiddetini emmektedir. Bu, kurbanın yüceltilmesi değil, estetik bir ifşa biçimidir. Kudüs ritüelin dönüşümüdür, ayinden çok artık sahnedir. Girard, ritüellerin şiddeti düzenleme biçimi olduğunu ancak zamanla boş biçimlere dönüştüğünü ileri sürer. Adonis'in burada kurduğu metaforik yapı, bu ritüelin teatralleşmesini anlatır. Kurbanın gerçeği kaybolmuş, tanrılar birer oyuncu olmuş, toplum ise edilgen bir ölü izleyiciye dönüşmüştür. Kutsal olan, artık sadece boş bir tekrardır ve bu tekrar, şiddeti yeniden üretir.

Girard'ın "İncil'de kurbanın sesi ilk kez duyulur" görüşü, Adonis'in şiirinde yeniden yankı bulur. "Kudüs Konçertosu" şiiri boyunca şair, kurbanları verir. Girard'ın kurbanın adını vermekle ilgili yaptığı vurgu burada somutlaşır. Kurbanın gerçekliğini söyleyen şiir; şiddeti kutsallıktan ayırır, toplumun kendisine bakmasını sağlar. Adonis'in dili, bu nedenle yalnızca estetik bir ifade değil, etik bir müdahaledir. Adonis'in Kudüs Konçertosu, Girard'ın kurban teorisini şiir düzleminde yeniden kurar. Kudüs bir şehir değil, şiddetle örülmüş bir "anlatı aygıtı"dır. Bu şehirde diller çatışır, dinler kurban seçer, kutsallık örtme aracı olur. Ama Adonis'in şiiri bu örtüyü açar. Kurbanı estetize etmeden gösterir, kutsalın içindeki şiddeti teşhir eder. Girard'ın teorisine göre bu tür anlatılar, mitin düzenleyici şiddetine karşı ahlaki bir başkaldırıdır. Adonis'in şiiri de tam olarak budur: Kutsalın şiddetle kurduğu ittifakı açığa çıkaran şiirsel isyan. Şair, kelimeleriyle kurbanın yerini işaret eder ve okuru şu soruyla baş başa bırakır: Kudüs, kim için kutsal kim için bir mezardır?

"Kuşatma Altında Beyrut Günlüğü"ndeki şiirler, doğrudan iç savaş günlerinin birincil tanıklığını taşır. Adonis; yıkıntılar, ölümler ve sisli şehir yüzü imgeleriyle acıyı nakleder. Bir şiirde "Cesetler ya da molozlar/ Beyrut'un hasta yüzü" dizesi, gerçeğin barbarlığını dillendirir. Girard'a göre felaket anında topluluk suçlamayı kolayca birine havale eder; şiirde "Bir komşuyu öldürdüler.../ kumar oynuyorlar hayatımız üstüne" pasajı, ölen birinin tüm suçluymuş gibi kabul edilmesini ima eder. Bu, Girard'ın "bir kötücül karşılıklık süreci kendi kendisinin başlıcsıdır" ve ancak "ilk ortaya çıkan günah keçisi, tüm kötülüklerin kurban üzerine yansıtılması yoluyla krize son noktayı koyacaktır" sözleriyle doğrudan kesişir. Adonis'in metninde, onlardan yana sözcükler hâline gelen kelimeler, topluluğu bölmek yerine ölen etrafında birleştirir. Girard'ın deyimiyle "her şeyin tek bir sorumlusu vardır" ve bu sorumlunun kurban ilan edilmesiyle geçici dağınıklık durulmuş olur. Ayrıca şiirlerdeki mistik öğeler de kutsal ile şiddetin örtüşmesini yansıtır. Örneğin direniş ve dua arasında mekik dokuyan satırları okurken akla Girard'ın "kutsal merkezindeki şiddet" vurgusu gelir. Sonuçta Beyrut şiirleri, gerçek zamanlı bir toplumsal kriz anlatısıdır. Girard'ın kuramı çerçevesiyle bu kriz, gizlenmiş şiddet ilişkileri ve kolektif suçlamalar üzerinden okunabilir.

Adonis'in günlüğünde şehrin kendisi kurban figürü gibi sunulur. Kuşatılmış, parçalanmış, dili susturulmuş bir varlıktır Beyrut. Girard'a göre şiddetin yöneldiği kurban genellikle kolektifin en kırılgan olanıdır: Hem içeriden biri hem de "öteki"dir. Beyrut artık sadece kurbandır. Adonis, şehri tanımsızlaştırarak onu kurbanlaştırır. Tıpkı Girard'ın "günah keçisinin isimsizliği" fikri gibi burada da

Beyrut tüm isimlerini kaybetmiş, bir anlamda saf bir kurban statüsüne gerilemiştir. Beyrut'un suskunluğu, sadece fiziksel bir çöküşü değil, simgesel bir bastırılmayı temsil eder. Şehrin dili yoktur çünkü dili kurban edilmiştir. Girard'a göre toplumun şiddeti görünmez kılma biçimi, kurbanı "sessiz" göstermesidir. Adonis ise bu sessizliği işaret ederek onu görünür kılar.

Girard'a göre toplumsal çatışmalar çoğu zaman dış etkilere çok iç taklit ve arzulara doğar. Adonis'in gözlemi de bunu teyit eder: Kuşatma sadece dışarıdan gelen bombalarla değil, içerideki yozlaşmış bakışlarla da yürür. Mimetik arzu burada düşmanın değil, dostun kopyalanmasıyla ortaya çıkar. Adonis'in metni yalnızca tanıklık eden değil, kötülüğe direnen bir şiirdir. Girard'ın tanımıyla İncil anlatıları şiddeti meşrulaştırmak yerine onu teşhir eder. Kuşatma Altında da aynı rolü üstlenir: Kurbanı estetize etmez aksine onun bedensel varlığını ve travmasını açık eder. Burada şairin kendisi de kurbanlaşır. Girard'ın deyişiyle "kurban her zaman tek değildir"; bir kişi kurban edilirken onunla birlikte *dil, hafıza, anlatı* da kurban edilir. Adonis'in kelimeleri burada bombalanmış evlerin arasında dolaşır, şiir sadece bir ifade değil bir direnme aracıdır. Adonis'in metninde şiddet yalnızca fiziksel değil epistemiktir; yalnızca bomba değil, sessizlik de öldürür. Kuşatma Altında, bu öldürücü suskunluğa karşı atılmış bir çığlık, kurbanın adını şiirle iade eden bir anlatıdır. Böylece Girard'ın öne sürdüğü gibi kutsal ile şiddet arasındaki bağ çözmenin ilk adımı atılır: Kelimenin sesiyle.

Adonis'in dili, kurbanı dair kan ve kurbanlık imgeleriyle doludur. Örneğin "Kurbanın kanı kadehlerde. 'Mezarlık' deyin/ ama şunu demeyin: Şiirim gül idi şimdi kan oldu" dizesi geçer (2020: 21). Bu satırlar, kurban törenini andıran bir atmosfer kurar; kan şarap kadehlerinde sunulmuş, şiir gülden kana dönüşmüştür. Başka bir şiirde "kurbanlığın boynu ile cellatların giyotini arasına/ Ne nasıl, öldürüldün mü?" (2020: 25) denilerek doğrudan kurban edilen ve cellat ilişkisinin sorgulanması yapılır. Bu ifadeler, Girard'ın toplumu rahatlatmak için sahnelediği kuralı doğrular: Ortaya çıkan kaosun yükü bir kurbanı yıkılır ve törenle sona erdirilir. Adonis'in "kurban" sözcüğünü sıkça kullanması, kolektif şiddetin kurbanlama mekanizmasına dikkat çeker. Bu imgesel dil, Girard'ın öne sürdüğü gibi şiddet dinamiklerinin kutsal bir ritüelle örtüldüğünü gösterir. Nitekim Girard, kutsalı ve şiddeti bütünleştiren bu yapının, toplumsal düzenin oluşumunda merkezi rol oynadığını belirtmiştir.

Adonis'in şiirindeki en çarpıcı kurban imgesi, "Ali'yi kuyuya attılar" mısrası etrafında belirir. Şiirin yinelemelerinde "Ve Ali'yi kuyuya attılar... İyi akşamlar ey külün gülü/ Ali bir vatandır... Ali bir göçmen" denilir (2020: 44). Burada Ali, toplumun mazlum bir ferdidir; kuyuda kurban edilmesi, onun son derece şiddetli bir toplumsal tartışmanın kurbanı olduğunu ima eder. Şair, Ali'yi "vatandır, dili yoktur" olarak betimleyerek kurbanı kutsallaştırılmış bir simgeye dönüştürür. Girard'a göre böyle durumlarda kurban masumiyetine rağmen topluluk tarafından bir aracı olarak görülür ve ölümünden sonra da mitler aracılığıyla "kutsal" bir şahsiyet gibi anılır. Adonis'in şiirinde Ali'nin bir "mülteci" ya da "vatansız" olarak sunulması bu dönüşümü gösterir: Kurban hem acıyı hem de umudu temsil eden kolektif bir özneye yükseltilmiştir. Yine Girard'ın belirttiği gibi toplum kurbanın öldürülmesiyle şiddet sarmalını sona erdirmeye çalışır. Ali de bu yönüyle toplumsal düzenin kurucu mitlerinden biri hâline gelir. Kurbanın şiirsel bedeni Ali'dir. Hem şiirsel hem de kültürel anlamda kurban temasının doruk noktalarından biridir. Ali artık sadece bir kişi değil; göçmenin, vatansızın, dili olmayanın, susturulanın şiirsel adıdır. Ve her şiir onu kuyudan çıkarma girişimidir.

Toplumsal şiddetin sesi, şiirin diğer imgelerinde de yankılanır: "gölgede bir ordu/ kurbanların sesinde koşuyorum" (2020: 47). Burada şair, geçmişin kurbanlarının bir tür hayalet ordusunu hayal eder: Sanki onların acıları hâlâ toplumun gölgesinde dolaşmaktadır. Girard'ın tezine göre böyle bir imge, geçmişte katledilen kurbanların sesinin unutulmadığını, aksine toplumsal vicdanın bir parçası hâline geldiğini gösterir. Gerçekten de Girard, kurbanı ilişkin hikâyelerin zamanla kutsal bir anlatıya dönüştüğünü ve toplumsal düzenin meşruiyetinin bu anlatıyla sağlandığını savunur. Adonis'in şiirinde kentin ve tarihin yükü altında "çöl, bulut, tarlalar" kanla beslenirken kurban imgeleri kolektif hafızayı kuşatır. Şairin şiirlerindeki kurban ve kurbanlık imgeleri, Girard'ın teorisinde anlatıldığı şekliyle toplumsal şiddetin açığa çıkardığı bir düzen kurma arayışını betimler. Kurban, toplumsal çatışmanın ve şiddetin merkezine yerleştirilmiştir. Şair, kurbanı hem gerçekçi imgelerle (Ali'nin kuyuya atılması, kan, giyotinin karşısındaki kurban boynu vb.) hem de metaforik olarak (vatansızlık, gölgeler ordusu vb.)

kurgular. Bu yaklaşım, Girard'ın sosyal düzenin şiddeti sona erdirmek için kurban mekanizmasına başvurduğu görüşünü doğrular. Adonis'in kurban imgeleri toplumsal düzenin sahte uyumunu sorgular. Girard'ın dediği gibi "kurban"ın seçimi ve ona atfedilen kutsallık, o düzenin temelini oluşturur. Böylece şair, Ali'den Yafa'ya tüm kurbanlarıyla bir topluluğun vicdanını temsil eder ve Girard'ın "kurban miti"ne uygun bir dilekçe sunar.

"Gözetlemek için eşikte bekliyor zaman ve soruyor: Ne zaman dönecek Şam? Ne zaman girecek içeri? Keza Beyrut, Kahire, Bağdat da tepeden tırnağa saçmalık, gün ışığındaki toz zerresi gibi... (...) Nasıl devrim yapabilir akli kaniyla ve kanı da zincirlerle dolu olan bilmem kim?" (Adonis, 2020: 80). "Bütün ömür duvara asılı ve kanıyor işte. Yukarda iki kutbu birleştiren bir baş, ortada Asya, aşağıda görünmez bir bedene ait iki ayak" (Adonis, 2020: 72). "Gözetlemek için eşikte bekliyor zaman" dizesi, ritüelin başlangıç ve bitişini ayıran o tekinsiz eşiği gösterir. Girard'ın adlandırdığı "farksızlaşma krizi"nde (kriz anında ayrımlar bozulur, şiddet herkesin herkese yöneldiği mimetik bir bulaşıcılığa dönüşür) çözüm ikame kurbandır; kurbanın kanı bir düzeni geri getirir. Adonis'te ise zamanın kendisi beklemektedir: "Ne zaman dönecek Şam?", yani düzen kurucu kurban ritmi geri gelmez; devrim çağrısı "akli kaniyla" düşünmeye mecbur bırakıldığı için akıl kanla kirlenmiş ve "kanı da zincirlerle dolu" olduğu için hareket edemez. Ritüel döngü bozulmuş, kurbanın telafi gücü askıda kalmıştır. Bu, Girard'ın anlattığı mekanizmanın modern bilinçte teşhir edilip, yine de politik düzende yer değiştirmiş (ama işlemez) bir artığına işaret eder: Kurban vardır, fakat "iş görmez"; eşikteki gecikme, "kurban krizi"dir.

Eşik, Agamben'de "istisna hâli"nin (2020) topolojisidir; burada "çıplak hayat" (homo sacer) öldürülebilir ama kurban edilemez. Adonis'teki paradoks -kanın akması ama düzen kurmaması- bu ayrımı yankılar: "kanı zincirlerle dolu" özne, kurban değildir çünkü akışı düzenleyen kutsal ilişki (kurbanın kurucu değiş-tokuşu) kopmuştur. Geriye kalan, istisna alanında askıda tutulan, görünür kılınmış ama "kurban edilemeyen" bir hayat: Duvardaki, "görünmez beden"e ait ayaklar bu görünmezliğin (temsilsizliğin) işaretidir. Ayaklar görünür, beden görünmez: Temsil rejimi, kurbanın bütünlüğünü parçalar; siyasal topluluğun "bedeni" görünmezleşir. Şehirlerin "gün ışığındaki toz zerresi gibi" saçmalığa dönüşmesi, Mary Douglas'ın "kir: yerinden çıkmış madde" kavrayışıyla okunabilir (Douglas, 2007). Toz, düzenleyici sınıflandırmaların çöktüğü bir evrende dolaşan artık maddedir. Ritüel saflık-kirlilik kodları bozuldukça kurbanın ayırt edici anlamı da bozulur; kurban artık düzeni kurmaz, sadece kirlilik-saçmalık semantiğine eklemlenir. Bu yüzden zaman "eşikte" oyalanır; geri dönüş (katharsis) gelmez.

"Bütün ömür duvara asılı ve kanıyor" dizesi, kurban artık ritüel mekânında değil, bir "duvar"da (afişte, ikonda, ekran yüzeyinde) sergilenir. Bu teşhir, Bataille'in "harcama/işlemsiz tüketim" fikrini çağırır: Kutsal, fayda-dışı fazlalıkta belirir; kan, politik vaat üretmekten çok bir "fazla" olarak akar. Adonis'in devrim sorusu ("Nasıl devrim yapabilir...?") tam da bu noktada ironi kazanır: Kurbanın kanı, dönüştürücü olanı başlatmak yerine, imgeler ekonomisinde dolaşıma girer. Kutsal "fazla", siyasal etkisini yitirmiş bir gösteren gibi yeniden üretilebilir: Duvar, ritüelin alanını estetik-politik bir vitrine çevirir. Duvara asılı "görsel" kurban, Judith Butler'ın "kederlenilebilirlik" sorusunu açar: Hangi ölümler sayılır, hangileri sayılmaz? Hangi bedenler görünür, hangileri görünmez? "Görünmez beden" ifadesi, temsil rejiminin bazı ölümleri ve acıları istatistikî bir fon gürültüsü hâline getirdiğini imler (Butler, 2015). Talal Asad'ın modern siyasette acı-beden-ölümün disipline edilişi üzerine tartışmaları da (Asad, 2007), kanın politik teknolojiye dönüşmesini açıklayıcıdır: Kan "zincire" alınmıştır; gösterim, yas ve öfke devreleri yönetilir. İkinci pasajdaki kompozisyon -üstte iki kutbu birleştiren baş, ortada Asya, altta görünmez bedenin ayakları- kurbanın bireysel olmaktan çıkıp kıtasal-küresel bir "beden"e dönüştüğünü gösterir. Başın "kutup"ları birleştirmesi, kurbanı eksensel bir figür kılar fakat bedenin kendisi görünmezdir. Bu, modern dünyada kurbanın artık tek bir sahnenin (tapınak-şehir) içinde değil, dağılmış bir jeopolitik harita içinde işlediğini -ama tam da bu dağılma nedeniyle telafi işlevini yerine getiremediğini- söyler. Girard'cı dille: İkame kurban, farklılığı geri getirmesi gerekirken, küresel "farksızlaşma"ya eklemlenmiştir; kan akar ama düzen dönmez.

Adonis'in şiirlerinde kurban, ne saf bir "mitik geri dönüş" vaadi taşır ne de bütünüyle seküler bir "propaganda imgesi"ne indirgenir. O, eşikte asılı kalan bir işlemez mekanizmadır: Kan vardır ama

bağlayıcı değiş-tokuş yoktur, görüntü vardır ama beden görünmez, zaman vardır ama içeri giremez. Girard'ın kurban kuramı bu işlemeçilik duygusunu "mekanizmanın teşhiri" üzerinden açıklarken, Bataille bunun fazla-harcama ekonomisine, Agamben istisna topolojisine, Douglas sınıflandırma çöküşüne işaret eder. Butler ve Asad modern siyasetin görsel-duygusal rejimlerinde kimin kurban sayıldığına dair ayrımı açığa çıkarır. Adonis, bu çoklu kuramsal ışık altında, modern devrimin kurbanla ilişkisini tersyüz eder: Kurban artık düzeni kurmaz, düzenin kurulamamasının "devrimin niçin başlayamadığının" kanıtına dönüşür.

4. SONUÇ

Adonis'in şiirlerinde René Girard'ın kurban ve şiddet kuramı perspektifinden yapılan bu okuma, Orta Doğu coğrafyasının güncel şiddet ve dinî gerekçelendirmelerle şekillenen karmaşık gerçekliğine dair yeni ve kritik bir kavrayış sunmaktadır. Adonis'in şiirleri Girard'ın *mimetik arzu*, *günah keçisi mekanizması* ve *şiddetin kutsallaştırılması* üzerine geliştirdiği teorik çerçeveyi edebî düzlemde işler ve böylece toplumsal şiddetin kökenlerine yönelik eleştirel bir farkındalık yaratır.

Orta Doğu coğrafyasının tarih boyunca süregelen şiddet döngüsü, Girard'ın kuramında işaret ettiği mimetik arzu ve günah keçisi mekanizmalarıyla yakından ilişkilidir. Bölgedeki şiddetin dinî ve mitolojik gerekçelerle sürekli yeniden üretilmesi, Girard'ın tanımladığı şiddetin kutsallaştırılması sürecine örnek teşkil eder. Adonis, bu kutsallaştırma sürecine şiirleri aracılığıyla müdahale eder ve şiddetin kutsal bir zorunluluk değil, aksine sorgulanması gereken evrensel yanılsama olduğunu vurgular. Bu bağlamda Adonis'in şiirleri, sadece şiddeti ifşa eden değil aynı zamanda onu dönüştürmeye yönelik estetik müdahaleler olarak okunabilir. Şiir, Orta Doğu'nun kültürel hafızasında saklanan, örtülen ve kutsallaştırılan şiddeti açığa çıkararak eleştirel bir diyalog zemini oluşturur. Adonis, bu süreçte şiirin kendi doğasını da bir tür estetik günah keçisi mekanizmasına dönüştürür; toplumun bastırılmış çatışmalarını görünür hâle getirerek, şiirsel ifadeyle şiddeti sembolik alanda soğurur ve yeniden yapılandırır.

Burada ileri sürülen temel sav şudur: Şiir, Girard'ın teorik çerçevesinde ifade bulan günah keçisi mekanizmasını tersine çevirerek toplumsal bilinçte dönüşüm aracı hâline gelir. Adonis'in şiirleri, şiddetin dışlama ve kurbanlaştırma pratiği değil, aksine toplumsal bilinçlenme ve sorgulama sürecinin aracı olduğunu ortaya koyar. Bu bakımdan şiir, şiddetin kaynağına yönelik yüzleşme imkânı yaratan kritik bir estetik pratiktir. Girard'ın şiddet ve kutsallık kuramının ışığında yapılan bu analiz, Adonis'in şiirlerinin Orta Doğu'nun kültürel ve toplumsal yapısında derin bir eleştirel potansiyele sahip olduğunu göstermektedir. Şiir, yalnızca edebî bir üretim değil, aynı zamanda şiddetin toplumsal bellek içindeki konumunu sorgulayan ve bu şiddeti dönüştürmeye yönelik aktif bir müdahale aracıdır. Adonis'in bu müdahalesi günümüz Orta Doğu'sunda hâlâ etkin olan şiddet mekanizmalarını aşmanın ve toplumsal dönüşümü sağlamanın yollarından biri olarak şiirin önemini yeniden gündeme taşımaktadır.

Adonis'in şiiri, Girard'ın kurban-şiddet-kutsal üçgenini çağdaş duyarlılıkla sahneye koyarken, bu üçgenin mitik meşruiyetini sistemli biçimde tersyüz eder. Şiirde arzu, nesnesinden çok aracısına yönelen içselleştirme mantığıyla çoğalır; özne ile model arasındaki rekabet, toplumsal gerilimi yükseltir ve bu gerilim kutsalı örten ritüel dillerin ardında kurbanın görünmezleştirilmesiyle geçici olarak denetim altına alınır. Adonis'te "şehir" (Kudüs, Beyrut) bu mekanizmanın hem nesnesi hem de aktörü hâline gelir: Kuşatma ve işgal imgeleriyle bedenleşen kent, kurbanın yerine ikame edilir; aynı anda, şiddeti yeniden üreten söylem aygıtı gibi çalışır. Ritüel, dua ve litürji şiirde birer dilsel perde olarak açılır; bu perdelerin ardında, kutsalın merkezine yapışmış şiddet, seste ve sözde bıraktığı yaralar üzerinden görünür kılınır. Bu görünürleştirme, kurbanın masumiyetini örten mitik anlatıyı işlem dışı bırakan poetik bir karşı-ritüel yaratır. "*Kudüs Konçertosu*"nda çok dinli söylemlerin birbirine çarpıştırılması, kutsalı kuran ayinsel tekrarın dilde nasıl çatladığını, kurban ikamesinin hangi retorik devrelerle mümkün kılındığını teşhir eder. "*Kuşatma Altında Beyrut Günlüğü*" ise tanıklık kipinin çıplak diksiyonuyla, şiddetin yalnız bedenlerde değil, epistemik düzeyde -sözün bastırılması, sesin iptali- nasıl işlediğini kayıt altına alır. Kan-kadeh, giyotin, kuyu gibi somatik ve katmanlı imgeler, kurban mekanizmasını hem

maddi hem metaforik düzlemde eşzamanlı işletir; böylece şiir, kurbanı kutsayan mitik döngüye değil, kurbanın sesini merkeze alan bir anti-mite kapı aralar.

Bu poetik strateji, Girard'ın kavramlarının şiirsel alanda "sınanması"ndan ibaret değildir. Aynı zamanda, modern Arap şiirinde ritüel imgelem ile tanıklık etiğini birbirine eklemleyen estetik-politik imkânın da ana hatlarını çizer. Adonis'in dili, şiddeti ifşa eden ve onu meşrulaştıran simgesel devreleri kısa devreye uğratan bir müdahale olarak çalışır. Kurbanın yerini alan figürün (şehir-şair-beden) görünürlüğü, kutsalın onarıcı-örtücü etkisini askıya alır. Böylece şiir, Orta Doğu'nun tarihsel şiddet döngüsüne estetik bir yüzleşme önerir: Ritüelin tekrarını yinelemek yerine, tekrarın kırıldığı eşiği işaretler. Bu çalışma, Adonis poetikasını Girardcı çerçevede okurken, Bataille'in kurbanı "harcama" ve artıklıkla, Eliade'nin miti "ebedî dönüş"le ilişkilendiren düşünme yollarına da açılan bir kavşak önermektedir. Son kertede Adonis, kurban mekanizmasını yalnızca konu edinmez; onu şiirsel formun içinde dönüştürür. Bu dönüşüm, modern şiirin hem etik hem epistemik kapasitesine dair tartışmaları genişletirken, kurban figürünün edebiyattaki sürekliliğine karşı eleştirel bir poetika imkânı sunar.

Beyan ve Açıklamalar

1. Bu çalışmanın yazarı, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduğunu kabul etmektedir.
2. Yazar tarafından herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
3. Bu çalışma, intihal tarama programı kullanılarak intihal taramasından geçirilmiştir.

KAYNAKÇA

- Adonis. (1990). *Kuşatma Altında Beyrut Günlüğü*. Güz Yayınevi.
- Adonis. (2014). *Kudüs Konçertosu*. Yapı Kredi Yayınevi.
- Adonis. (2017). *Belli Belirsiz Şeyler Anısına*. Everest Yayınevi.
- Adonis. (2020). *İşte Budur Benim Adım*. Everest Yayınevi.
- Agamben, G. (2020). *Kutsal İnsan Egemen İktidar ve Çıplak Hayat*. Ayrıntı Yayınevi.
- Asad, T. (2007). *Sekülerliğin Biçimleri Hristiyanlık, İslamiyet ve Modernlik*. Metis Yayınevi.
- Bataille, G. (2017). *Lanetli Pay*. Sel Yayınevi.
- Butler, J. (2015). *Savaş Tertipleri*. Yapı Kredi Yayınevi.
- Douglas, M. (2007). *Saflık ve Tehlike Kirlilik ve Tabu Kavramlarının Bir Çözümlemesi*. Metis Yayınevi.
- Eliade, M. (2017). *Ebedî Dönüş Miti*. Dergâh Yayınevi.
- Fleming, C. (2004). *Violence and Mimesis*. Polity Press.
- Girard, R. (2020). *Dünyanın Kuruluşundan Beri Gizli Kalmış Sırlar*. Alfa Yayınevi.
- Girard, R. (2020). *Yeraltı İnsanı*. Everest Yayınevi.
- Girard, R. (2024). *Günah Keçisi*. Alfa Yayınevi.
- Girard, R. (2024). *Şiddet ve Kutsal*. Alfa Yayınevi.
- Keskin, A. (2024). *Kurban Olgusunun Kültürel Serüveni: Kuramsal ve İşlevsel Bir Çerçeve*. *folklor/edebiyat*, Sayı: 120.
- Oorth, R. (2016). *René Girard's Shakespeare*. *Anthropoetics XXI*, no. 2 Spring 2016.
- Zporyn, B. (2025). *Durkheim, Bataille, and Girard on Sacrifice and the Sacred*. *Online Appendix A: Supplement 9*. University of Chicago Press